

PRŮVODCE BIBLIOGRAFIÍ

1. Historie krajiny, metody a přístupy

Žádná cesta vedoucí k historii krajiny se neobejde bez dvou dosud významných děl, navzájem velmi odlišných co do rozsahu a cíle, avšak podobných svým hluboce citlivým vnímáním vztahu mezi civilizací a přírodou: CLARENCE J. GLACKEN, *Traces on the Rhodian Shore: Nature and Culture in Western Thought from Ancient Times to the End of the Eighteenth Century*, Berkeley-Los Angeles 1967; RAYMOND WILLIAMS, *The Country and the City*, London 1973. Velmi významně do této diskuse přispívá také studie KEITHA THOMASE, *Man and the Natural World: Changing Attitudes in England, 1500-1800*, London 1983. Můj vlastní přístup k tomuto tématu formovaly, i když, jak doufám, nikoli determinovaly, dva významné francouzské texty - GASTON BACHELARD, *La Poétique de l'échappée*, Paris 1957, a klasické dílo MAURICE HALBWACHSE, *La Mémoire collective*, Paris 1968 - a inspirovala pozoruhodná řada svazků vydávaná PIERREM NOROU, *Les Lieux de mémoire*, Paris 1985-1992, v nichž se snoubí historie s geografii a ikonografií. Významnou sbírku esejů o měnících se kulturních definicích krajiny včetně skvělého příspěvku Johna Dixona Hunta o rozdílnostech mezi normami evropské a americké krajiny nabízí zvláštní číslo *Le Débat* 65/1991, s. 3-128. Podobnou diskusi včetně článků Johna Dixona Hunta, Roberta Rosenbluma a J. B. Jacksona obsahuje sborník *Denatured Visions: Landscape and Culture in the Twentieth Century*, (edd.) STUART WREDE, WILLIAM HOWARD ADAMS, New York 1988.

Skutečnou revoluci v interpretaci krajiny představuje dílo JOHNA BRINCKERHOFFA JACKSONA: *Landscapes: A Choice of Texts*, (ed.) E. H. Zube, Amherst 1970; TÝŽ, *Discovering the Vernacular Landscape*, New Haven 1984. Jiným mimořádným interpretem krajiny je Jacksonův bývalý žák JOHN R. STILGOE: *Common Landscape of America, 1580-1845*, New Haven 1982; TÝŽ, *Borderland: Origin of the American Suburb, 1820-1939*, New Haven-London 1988. Skvělou studii významu Jacksonova díla od D. Meiniga najdete *The Interpretation of Ordinary Landscapes*, (ed.) D. MEINIG, Oxford-New York 1979; TÝŽ, *The Beholding Eye*, ve stejném sborníku. Další významnou postavou v oblasti historie a interpretace krajiny je Yi-Fu Tuan, jehož elegantní syntéze psychologie a historie přírody a architektury vděčím mnohé - YI-FU TUAN, *Space and Place: The Perspective of Experience*, Minneapolis 1977; TÝŽ, *Landscapes of Fear*, New York 1979. Věčná spojitost mezi podobou země a rukou člověka je základním tématem velké části děl Vincenta Scullyho, zvláště jeho *Architecture: The Natural and the Man-made*, New York 1991. Kniha TONYHO HISSE, *The Experience of Place*, New York 1990, nabízí cenný pohled na vztah mezi sociálními zvyklostmi a přírodním prostředím, především se však zabývá současnou americkou krajinou.

Za skutečnost, že kulturní geografie je opět v Británii významným polem zájmu a výzkumu, vděčíme především dvěma vědcům, kteří však používají zcela odlišnou, a dokonce protichůdnou metodologii, Jayi Appletonovi a Denisu Cosgroveovi - JAY APPLETON, *The Experience of Landscape*, London-New York 1975, TÝŽ, *The Poetry of Habitat*, Hull 1978; TÝŽ, *The Symbolism of Habitat: An Interpretation of Landscape and the Arts*, Seattle-London 1990;

DENIS COSGROVE, *Social Formation and Symbolic Landscape*, London-Sydney 1984. Dále srov. mimořádně zajímavý soubor esejů *The Iconography of Landscape: Essays on the Symbolic Representation, Design and Use of Past Environments*, (edd.) DENIS COSGROVE, STEPHEN DANIELS, Cambridge 1988; STEPHEN DANIELS, *Fields of Vision: Landscape Imagery and National Identity in England and the United States*, Princeton 1993. Mezi vědce, kteří v poslední době obohatili historii krajiny svými literárními a kritickými studii, patří Simon Pugh, zvláště díky svým knihám *Garden, Nature, Language*, Manchester 1988; TÝŽ, *Reading Landscape: Country, City, Capital*, Manchester 1990; Stephen Bann, jehož články o formě a významu krajiny vyšly v *Journal of Garden History* 1, č. 2, a ve sborníku *The Architecture of Western Gardens*, (edd.) MONIQUE MOSSER, GEORGES TEYSSOT, Cambridge (Mass.) 1991, s. 522-524. Citlivý rozbor mimořádného významu krajiny v německé politice a kultuře 20. století najdete v řadě článků Joachima Wolschke-Bulmahna (příslušné odkazy najdete v poznámkách 2. kapitoly).

Přestože můj zájem o krajinu se v této knize zdaleka nesoustředí pouze na dvourozměrná vyobrazení krajinek, je bez diskuse, že názor, který zde nabízím, v podstatě vychází z dlouhé a bohaté tradice umělecko-historické literatury o teorii a praxi krajinářství. Díla o jednotlivých umělcích jsou uvedena v příslušných poznámkách, avšak mezi obzvláště významná díla patří klasický esej E. H. GOMBRICHA, *The Renaissance Theory of Art and the Rise of Landscape*, in: Týž, *Norm and Form: Studies in the Art of the Renaissance*, London 1966, s. 107-121. Gombrichovým argumentům, stejně jako názorům KENNETHA CLARKA, *Landscape into Art*, London 1949, o vývoji krajiny oponuje E. J. T. MITCHELL (ed.), *Landscape and Power*, Chicago 1994. Profilovanější historicky založený přístup k tomuto tématu srov. v esejích Ann Jensen Adams o holandských krajinkách, Ann Bermingham o anglické krajinokresbě 18. století a Elisabeth Helsinger o Turnerovi a „zobrazování Anglie“ v témže sborníku. Nejnovátorštější studii všech nejnovějších interpretací anglické krajinomalby najdete v JOHN BARRELL, *The Dark Side of the Landscape*, Cambridge 1980; ANN BERMINGHAM, *Landscape and Ideology: The English Rustic Tradition, 1740-1860*, Berkeley 1986.

Americká historie umění je obzvláště bohatá na hlubokomyslné diskuse o vývoji forem a objektů krajinomalby. Zmínil bych především skvělé dílo BARBARY NOVAK, *Nature and Culture: American Landscape and Painting, 1825-1875*, New York 1980, z něhož jsem čerpal nejvíce. Významným příspěvkem do této literatury z poslední doby je ANGELA MILLER, *Empire of the Eye: Landscape, Representation and American Cultural Politics, 1825-1875*, Ithaca 1993, a skvělý rozbor americké krajiny najdete v FRANKLIN KELLY, *Frederic Edwin Church and the National Landscape*, Washington 1988, a v esejích ve třech výstavních katalozích: *American Paradise: The World of the Hudson River School*, New York 1987; JOHN WILMERDING a kol., *American Light: The Luminist Movement, 1850-1875*, Princeton-Washington 1989; WILLIAM H. TRUETTNER a kol., *The West as America: Reinterpreting Images of the Frontier*, Washington 1991. Dále rovněž srov. MICK GIDLEY, ROBERT LAWSON-PEEBLES (ed.) *Views of American Landscapes*, Cambridge 1989. Živou a zábavnou studii religiozity americké krajiny nabízí JOHN F. SEARS, *Sacred Places: American Tourist Attractions in the Nineteenth Century*, Oxford 1989. Mnohá z těchto děl sama čerpala také z klasické studie LEO MARXE, *The Machine in the Garden: Technology and the Pastoral Ideal in America*, Oxford 1964.

Literatury o historii a vyhlídkách ekologického hnutí je samozřejmě obrovské množství a stále se rozrůstá. Ohledně děl, jež jsou pro zde prezentovaný názor zásadní, srov. poznámky k úvodu.

2. Historie a kultura lesa

Zásadním dílem kulturní interpretace lesa je ROBERT POGUE HARRISON, *Forests: The Shadow of Civilization*, Chicago 1992. V oblasti lesních mytologií jsem čerpal z Harrisonovy skvělé studie Vicovy historické mytologie a z Danteho zpracování lesního námětu. Antropologická fascinace lesní symbolikou, která je Vicovým odkazem, dala vzniknout dvěma klasickým textům etnografie 19. století: WILHELM MANNHARDT, *Wald- und Feldkulte*, Berlin 1875-1877; JAMES FRAZER, *Zlatá ratolest*.

Ohledně kulturní historie německého lesa srov. eseje ve sborníku *Waldungen: Die Deutschen und ihr Wald*, (ed.) BERND WEYERGRAF, Berlin 1987; JOSEF NIKOLAUS FORSTER, *Wald, Mensch, Kultur*, Berlin-London 1967. Pro pochopení ozvěny lesa v německé kultuře jsou zásadní tato dvě mimořádná uměno-historická díla: CHRISTOPHER S. WOOD, *Albrecht Altdorfer and the Origins of Landscape*, Chicago 1993; JOSEPH LEO KOERNER, *Caspar David Friedrich and the Subject of Landscape*, London 1990. Další významnou studii Friedrichovy lesní posvátné a vlastenecké ikonografie představuje H. BORSCH-SUPAN, *L'Arbre aux corbeaux de Caspar David Friedrich*, *Revue du Louvre* 26/1976, č. 4, s. 275-290; C. J. BAILEY, *Religious Symbolism in Caspar David Friedrich*, *Bulletin of the John Rylands Library* 71/1989, č. 3, s. 5-20; C. J. BAILEY, JOHN LEIGHTON, *Caspar David Friedrich: Winter Landscape*, London 1990. Ohledně historie divochů srov. RICHARD BERNHEIMER, *Wild men in the Middle Ages: A Study in Art, Sentiment and Demonology*, Cambridge (Mass.) 1952; TIMOTHY HUSBAND, GLORIE GIMORE-HOUSE, *The Wild Man: Medieval Myth and Symbolism*, New York 1980; LARRY SILVER, *Forest Primeval: Albrecht Altdorfer and the German Wilderness Landscape*, *Simiolus* 13/1983, č. 1, s. 4-43. Ohledně německých topografických spisů srov. GERALD STRAUSS, *Sixteenth-Century Germany, Its Topography and Topographers*, Madison 1959; ohledně pokračujících tradic posvátného arborealismu v Německu srov. MICHAEL BAXANDALL, *The Limewood Sculptors of Renaissance Germany*, New Haven 1980; KARL OETTINGER, *Laube, Garten und Wald: Zu einer Theorie der süddeutschen Sakralkunst, 1470-1520*, in: *Festschrift für Hans Sedlmayr*, München 1962, s. 201-228. Ohledně zelenajících se křížů srov. STEPHEN J. RENO, *The Sacred Tree as an Early Christian Literary Symbol: A Phenomenological Study*, *Forschungen zur Anthropologie und Religionsgeschichte* 4/1978; RAB HATFIELD, *The Tree of Life and the Holy Cross: Franciscan Spirituality in the Trecento and the Quattrocento*, in: *Christianity and the Renaissance: Image and Religious Imagination in the Quattrocento*, (edd.) Timothy Verdon, John Henderson, Syracuse 1990.

Ohledně přetrvávající fascinace západní kultury „lesním“ původem gotiky srov. především skvělou studii JOSEPHA RYKWERTA, *On Adam's House in Paradise: The Idea of the Primitive Hut in Architectural History*, Cambridge (Mass.) 1981; JURGEN BALTRUSAITIS, *Aberrations: Légendes des formes*, Paris 1983, s. 90-113. Srov. též PAUL FRANKL, *The Gothic: Literary Sources and Interpretations through Eight Centuries*, Princeton 1960.

Mimořádně bohatou a významnou sbírku esejů na téma posvátné ikonografie lesa najdete v *L'ambiente vegetale nell'alto medioevo*, Spoleto 1966. Mezi další důležité příspěvky do středověké historie lesa patří: CHARLES HIGOUNET, *Les Forêt de l'Europe occidentale du Ve au XIe siècle*, in: *Agricoltura e mondo rurale in occidente nell'alto medioevo*, Spoleto 1966, s. 343-397; CHRIS WICKHAM, *European Forests in the Early Middle Ages: Landscape and Land Clearance*, in: *L'ambiente vegetale nell'alto medioevo*, s. 479-548. Skvělou obecnou studii středověké lesní kultury (především francouzské) najdete v ROLAND BECHMANN, *Trees and Man: The Forest in the Middle Ages*, New York 1990. Skvělým historickým rozbo-

rem historie západních lesů od starověku po 19. století je JOHN PERLIN, *A Forest Journey: The Role of Wood in the Development of Civilization*, New York 1989.

Specializovaný historický pohled na les poskytují následující díla. Ohledně Anglie N. D. G. JAMES, *A History of English Forestry*, Oxford 1981; OLIVER RACKHAM, *Trees and Woodlands in the British Landscape*, London 1990; CHARLES YOUNG, *The Royal Forests of Medieval England*, Philadelphia 1979. Nejlepší studii paniky ohledně nedostatku dubů v 18. století dosud zůstává ROBERT GREENHALGH ALBION, *Forests and Sea Power: The Timber Problem of the Royal Army, 1652-1852*, Cambridge (Mass.) 1926. Dále srov. STEPHEN DANIELS, *The Political Iconography of the Woodland in Later Georgian England*, in: *The Iconography of Landscape: Essays on the Symbolic Representation, Design and Use of Past Environments*, (edd.) Denis Cosgrove, Stephen Daniels, Cambridge 1988, s. 43-81.

Ohledně Francie: Zde dominují dvě monumentální studie ANDRÉE CORVOLA, *L'Homme et l'arbre sous l'Ancien Régime*, Paris 1984; TÝŽ, *L'Homme aux bois: Histoire des relations de l'homme et de la forêt, XIIe au XXe siècles*, Paris 1987. Dále srov. užitečnou studii LOUISE BADRÉHO, *Histoire de la forêt française*, Paris 1983; TÝŽ, *Les Eaux et les forêts du XIIe au XXe siècle*, Paris 1987. Ohledně Colbertova režimu srov. JOHN CROUMBIE BROWN, *The French Forest Ordinance of 1669*, Edinburgh 1883. Francouzským nedostatkem dubů se zabývá PAUL WALDEN BAMFORD, *Forests and French Sea Power, 1660-1789*, Toronto 1956. Ohledně revoluční historie francouzských lesů srov. DENIS WORONOFF (ed.) *Révolution et espaces forestiers*, Paris 1988; ohledně vztahu mezi barbizonskými malíři a lesem ve Fontainebleau srov. skvělou studii NICHOLASE GREENA, *The Spectacle of Nature: Landscape and Bourgeois Culture in Nineteenth-Century France*, Manchester 1990. Groupe d'Histoire des Forêts Françaises (45 rue d'Ulm, 75005 Paris) pravidelně vydává důležité výsledky výzkumů v oblasti historie francouzského lesa.

Ohledně materiální a kulturní historie amerických lesů srov. encyklopedické dílo MICHAELA WILLIAMSE, *Americans and Their Forests: A Historical Geography*, Cambridge 1989. Mnohá z děl, jež se zabývají nadšením pro divočinu v americkém životě, se samozřejmě soustředí také na kulturní otázky související s dlouhým, rozporuplným vztahem Ameriky k jejím lesům. Srov. především RODERICK NASH, *Wilderness and the American Mind*, New Haven 1967. Výborným zdrojem vědeckých údajů o jednom z neživějších a nejúchvatnějších témat ekologické historie je *Forest and Conservation History*, skvělý časopis vydávaný společností Forest History Society ve Spojených státech.

3. Řeky a historie hydrauliky

Dvě nejnápaditější díla o říční kultuře zároveň představují protichůdné metodologické póly - kouzelný esej GASTONA BACHELARDA, *L'Eau et les rêves: Essai sur l'imagination de la matière*, Paris 1942, a ambiciózní typologii hydraulických kultur starověku od KARLA WITTFOGELA, *Oriental Despotism*, New Haven 1957. Zásadní význam pro pochopení věčné diskuse v západní kultuře o původu řek má dílo YI-FU TUANA, *The Hydrological Cycle and the Wisdom of God*, Toronto 1968. Významnou novou sbírku esejů o historii a kulturní geografii vody, včetně skvělého Cosgroveova eseje *Platonism and Practicality: Hydrology, Engineering and Landscape in Sixteenth-Century Venice*, s. 35-53, představuje sborník: DENIS COSGROVE, GEOFF PETTS (edd.) *Water, Engineering and Landscape*. Dílem, jež svým význa-

mem přesahuje své bezprostřední téma renesančních básní o řekách a jemuž vděčím za mnohé, je WYMAN H. HERENDEEN, *From Landscape to Literature: The River and the Myth of Geography*, Pittsburgh 1986.

Ohledně hydrauliky starého Egypta srov. KARL BUTZER, *Early Hydraulic Civilization in Egypt*, Chicago 1976; VIVIAN A. HIBBS, *The Mendes Maze: A Libation Table for the Inundation of the Nile (I-III A.D.)*, New York-London 1985; E. A. WALLIS BUDGE, *Osiris and the Egyptian Resurrection*, London-New York 1912; TÝŽ, *From Fetish to God in Ancient Egypt*, London 1934, stále zůstávají přes svou kritiku díly nezbytnými k pochopení vztahu mezi obětními kulty, nesmrtelností a topografií Nilu. Kritický pohled na Plutarchovu verzi mýtu o Éset a Usirovi podává JOHN GWYNN GRIFFITHS, *Plutarch's De Iside et Osiride*, Cardiff 1970. Související verze mýtů o potopách se nacházejí ve sbírce esejů, sestavené ALANEM DUNDESEM (ed.), *The Flood Myth*, Berkeley-Los Angeles 1988. Ohledně přenosu egyptské kultury v průběhu staletí srov. J. R. HARRIS (ed.), *The Legacy of Egypt*, Oxford 1971; ERIK IVERSEN, *The Myth of Egypt and Its Hieroglyphs in European Tradition*, København 1961); ERIK IVERSEN, *Obelisks in Exile*, díl 1: *The Obelisks of Rome*, København 1968. Skvělý výstavní katalog *Egyptomania: L'Égypte dans l'art occidanta, 1770-1930* pro mne bohužel vyšel až příliš pozdě na to, abych mohl čerpat z jeho bohatých informací, avšak představuje vskutku zásadní četbu o tomto tématu. Ohledně osudné plavby barže *Cleopatra* srov. R. A. HAYWARD, *Cleopatra's Needles*, London 1978.

Ohledně renesanční hydrauliky, fontán a jeskyň srov. M. FAGIOLO, *Il significato dell'acqua e la dialettica del giardino*, in: *Natura e artificio*, (ed.) M. Fagiolo, Roma 1981, s. 144-153, 176-189; CLAUDIA LAZZARO-BRUNO, *The Villa Lante at Bagnaia: An Allegory of Art and Nature*, *Art Bulletin* 4/1977, s. 553-560; DAVID COFFIN, *The Villa in the Life of Renaissance Rome*, Princeton 1979; ELISABETH B. MACDOUGALL, NAOMI MILLER, *Fons Sapientiae: Garden Fountains in Illustrated Books, from the Sixteenth to the Eighteenth Centuries*, Washington-Dumbarton Oaks 1977; a eseje Terryho Comita, Lionella Puppiho, Bruna Adorniho a Anne-Marie Lecoq ve sborníku *The Architecture of Western Gardens*, (edd.) MONIQUE MOSSER, GEORGES TEYSSOT, Cambridge (Mass.) 1991. Dosud se vede intenzivní diskuse o totožnosti a povolání autora *Hypnerotomachia Poliphili*. Přikláním se, i když s jistými kritickými výhradami, k historické rekonstrukci EMANUELY KRETZULESCO-QUARANTA, *Les Jardins du songe: Poliphile et la mystique de la Renaissance*, Paris 1986, a MAURIZIA CALVESIHO, *Il Sogno di Polifilo Prenestino*, Roma 1983, avšak rozhodně nesouhlasím s teorií, že Francesco Colonna byl ve skutečnosti Leon Battista Alberti. Jedinou obsáhlou studií o fenomenálním Salomonovi Causovi představuje C. S. MAKS, *Salomon de Caus*, Paris 1935, avšak kariéru Causových podrobně rozebírá ROY STRONG, *The Renaissance Garden in England*, London 1979.

Literatury o Berninim a jeho fontánách je celá řada. Ohledně historie *Fontány čtyř řek* srov. poznámky 5. kapitoly.

Ohledně významu řeky jako prostředku politické a národní identity srov. WYMAN H. HERENDEEN, *From Landscape to Literature: The River and the Myth of Geography*, Pittsburgh 1986; JAMES TURNER, *The Politics of Landscape*, Oxford 1979. Ohledně francouzské tradice srov. PHILIPPE BARRIER, *La Mémoire des fleuves de France*, Paris 1989; ohledně pozoruhodné říční cesty bourbonského krále Neapole srov. GEORGE L. HERSEY, *Architecture, Poetry, and Number in the Royal Palace at Caserta*, Cambridge (Mass.) 1983. Toto dílo rovněž obsahuje jednu z nejzajímavějších diskusí o „nové vědě“ Giambattisty Vica. Jedno z nejpozoruhodnějších děl, jaké kdy bylo napsáno o významu Rýna pro německý nacionalismus, představuje ALEXANDRE DUMAS, *Excursions sur les bords du Rhin*, Paris 1991. Z bohaté lite-

ratury o Turnerových říčních krajinkách srov. především DAVID HILL, *Turner on the Thames: River Journeys in the Year 1805*, New Haven-London 1993; STEPHEN DANIELS, J. M. W. Turner and the Circulation of State, in: Týž, *Fields of Vision: Landscape Imagery and National Identity in England and the United States*, Princeton 1993, s. 112-145; ERIC SHANES, *Turner's Human Landscapes*, London 1989; JOHN GAGE, J. M. W. Turner: „A Wonderful Range of Mind“, New Haven 1987. Také literatury o Eakinsovi je velmi mnoho. Nejbystřejší komentář jeho obrazu Rushe, tesajícího svou alegorickou sochu znázorňující řeku Schuylkill, najdete v ELIZABETH JOHNS, *Thomas Eakins: The Heroism of Modern Life*, Princeton 1983, s. 82-114. Čerpal jsem také ze skvělých postřehů Michaela Frieda, v tomto případě z jeho *Coubert's Realism*, Chicago 1990, a také z esejů Lindy Nochlin a jiných ve výstavním katalogu *Coubert Reconsidered*, Brooklyn 1988

4. Hory

Nejpůsobivější a nejpodrobnější kulturní historii vnímání hor a jejich zobrazování představuje JACEK WOZNIAKOWSKI, *Die Wildnis: Zur Deutungsgeschichte des Berges in der europäischen Neuzeit*, Frankfurt am Main 1987. Stejně významným je jiné dílo, jež dosud neztratilo nic ze svých kvalit: MARJORIE HOPE NICOLSON, *Mountain Gloom, Mountain Glory*, Ithaca 1959. V poslední době mezi uměnovědci znovu ožívá zájem o otázky výšin a vševedoucnosti, srov. například WALTER GIBSON, *Mirror of the Earth: The World Landscape in Sixteenth-Century Flemish Painting*, Princeton 1989, a nesmírně podnětné dílo ALBERTA BOIMEA, *The Magisterial Gaze: Manifest Destiny and American Landscape Painting, c. 1830-1865*, Washington 1991. Autorem významného eseje o americkém vnímání hor, včetně antropomorfní „Stone Face“ v New Hampshire, je GRAY SWEENEY, *The Nude of Landscape Painting: Emblematic Personification in the Art of the Hudson River School*, Smithsonian Studies in American Art 1989, s. 43-65. Srov. též podnětný esej YI-FU TUANA, *Mountains, Ruins and the Sentiments of Melancholy*, Landscape 1964, s. 27-30. Na opačném pólu této vědy o horách stojí encyklopedické dílo JOHNA GRAND-CARTERETA, *La Montagne à travers les ages*, Grenoble-Moutiers 1900-1904. Ohledně ikonografie hor srov. ULRICH CHRISTOFFEL, *La Montagne dans la peinture*, Genève 1963; ALFRED STEINITZER, *Der Alpinismus in Bildern*, München 1924. Ohledně orientální tradice srov. KYOHICO MUNIKATA, *Sacred Mountains in Early Chinese Art*, Illinois 1991; ohledně odlišného pohledu na vztah mezi západním a východním způsobem zobrazení horské krajiny srov. JAMES CAHILL, *The Compelling Image: Nature and Style in Seventeenth-Century Chinese Painting*, Cambridge (Mass.) 1982, zvláště s. 1-69.

O Mount Rushmore existuje značné množství literatury, avšak toto pozoruhodné téma nebylo dosud zcela vyčerpáno, stejně jako kariéra jejího obdivuhodného tvůrce. Pro oživení kritického zájmu o tento památník učinil mnoho Albert Boime, například ve své práci *Patriarchy Fixed in Stone: Gutzon Borglum's Mount Rushmore*, American Art 1991; dále jsou významné především dvě studie o Borglumovi: REX ALAN SMITH, *The Carving of Mount Rushmore*, New York 1985; HOWARD SHAFF, AUDREY KARL SHAFF, *Six Wars at a Time: The Life and Times of Gutzon Borglum, Sculptor of Mount Rushmore*, Sioux Falls 1985. Hlavní zdroj ucelené historie tohoto projektu a jeho autora představují Borglumovy písemnosti v oddělení rukopisů knihovny Kongresu; jeho korespondence s Rose Arnold Powellovou se nachází v Schlesinger Library Harvardovy univerzity. Ohledně „deinokratické tradice“

srov. WERNER OECHSLIN, *Dinokrates - Legende und Mythos megalomaner Architekturstiftung*, Daidalos 4/1982, s. 7-26. Ohledně Michelangela a Pietro da Cortony srov. podle uvedeného pořadí: ASCANIO CONDIVI, *The Life of Michelangelo*, Baton Rouge 1976; RICHARD KRAUTHEIMER, *The Rome of Alexander VII. 1655-1667*, Princeton 1985, s. 10-11. Zajímavou diskusi o da Vinciho kresbách hor najdete u A. RICHARDA TURNERA, *Inventing Leonardo*, New York 1993. Studie svatých hor nabízejí dva významné články: GEORGE KUBLER, *Sacred Mountains in Europe and America*, in: *Christianity and the Renaissance: Image and Religious Imagination in the Quattrocento*, (edd.) Timothy Verdon, John Henderson, Syrakusy 1990, s. 413-441; WILLIAM HOOD, *The Sacro Monte of Varallo: Renaissance Art and Popular Culture*, in: *Monasticism and the Arts*, (ed.) Timothy Verdon, Syrakusy 1990. Ohledně tisků Monte Verna srov. LUCILLA CONIGLIELLO (ed.), *Jacopo Ligozzi: Le vedute del Sacro Monte della Verna, i dipinti di Poppi e Bibbiena*, Poppi 1992, s. 47-56. Ohledně renesančních popisů horských výstupů srov. G. R. DE BEER, *Early Travellers in the Alps*, London 1930; FRANCIS GRIBBLE, *The Early Mountaineers*, London 1899.

Ohledně oblíbenosti Salvatora Rosy je dosud významnou studie ELIZABETH W. MANWARING, *Italian Landscape in Eighteenth-Century England*, New York 1925, dosud však zoufale schází kompletní studie anglických tisků podle Rosy. Salvatorovy dopisy o kráse divokosti najdete v *Lettere inedite di Salvator Rosa a G. B. Ricciardi*, (ed.) ALDO DE RINALDIS, Roma 1939; v katalogu k výstavě „Salvator Rosa“ v Hayward Gallery v Lodnyně z roku 1973 najdete užitečný úvod Michaela Kitsona. Ohledně autenticky předromantické spojitosti mezi Salvatorovým pocitem osamělosti umělce a jeho osamělými krajinami srov. FRANCIS HASKELL, *Patrons and Painters: A Study in the Relations Between Italian Art and Society in the Age of the Baroque*, New Haven-London 1980.

Vznikající nadšení z horské scenerie v Británii 18. století skvěle analyzuje MALCOLM ANDREWS, *The Search for the Picturesque Landscape: Aesthetics and Tourism in Britain, 1760-1800*, Stanford 1989; změnu ve vnímání skotské krajiny směrem od odporu k obdivu pečlivě popsali JAMES HOLLOWAY, LINDSAY ERRINGTON, *The Discovery of Scotland*, Edinburgh 1978. Nejpodrobnější studii estetiky vznešena představuje dílo WALTERA J. HIPPLEHO jr., *The Beautiful, the Sublime and the Picturesque in Eighteenth-Century British Aesthetic Theory*, Carbondale 1957. Ohledně narůstajícího francouzského nadšení pro horskou vznešenost srov. D. G. CHARLTON, *New Images of the Natural in France: A Study in European Cultural History, 1750-1800*, Cambridge 1984; dále srov. klasickou studii DANIELA MORNETA, *Le Sentiment de la nature en France de J-J Rousseau à Bernardin de Saint-Pierre*, Paris 1907; NUMA BROU, *Les Montagnes vues par les géographes et les naturalistes de langue française au XVIIe siècle*, Paris 1969.

Zřejmě žádný velký anglický umělec není opomíjen více než John Robert Cozens, pravděpodobně kvůli skutečnosti, že jeho nejpůsobivější díla byla vytvořena akvarelem, jenž je dosud považován za spíše neplnohodnotnou techniku. Nejlepší monografii jeho díla, stejně jako díla jeho otce, představuje KIM SLOAN, *Alexander and John Robert Cozens: The Poetry of Landscape*, New Haven-London 1986. Existuje také výstavní katalog s úvodem ANDREW WILTONA, *The Art of Alexander and John Robert Cozens*, New Haven 1981; zajímavé a zábavné črty o jeho životě najdete u A. P. OPPÉ, *Alexander and John Robert Cozens*, Cambridge (Mass.) 1954.

Titulů o horolezectví 18. a 19. století je celá řada a neustále narůstají. Většinu těchto knih napsali sami horolezci a do překvapující míry (pro čtenáře, jenž není horolezcem) jsou okořeněny působivou poetikou. Ohledně některých obecných témat týkajících se záliby ve vznešenosti srov. podnětný esej CHLOË CHARD, *Rising and Sinking on the Alps and Mount*

Etna: The Topography of the Sublime in Eighteenth-Century England, *Journal of Philosophy and the Visual Arts* 1/1989, s. 61–69; výstavní katalog *Découverte et sentiment de la montagne, 1740–1840*, Annecy 1986. Ukázkovým dílem nové „helvetomanie“ je JEAN-BENJAMIN DE LABORDE, *Tableaux topographiques de la Suisse*, Paris 1780–1786. Ohledně Saussurea srov. jeho *Journal d'un voyage à la cime du Mont Blanc*, Lyon 1926 (původně vyšel v roce 1787). Musím poděkovat Alix Cooper za to, že mi umožnila prostudovat její nepublikovanou přednášku o Déodatovi de Dolomieu – *From the Alps to Egypt (and Back Again): Dolomieu, Scientific Voyaging and the Construction of the Field in Late Eighteenth-Century France*.

Ohledně Ramonda srov. CUTHBERT GIRDLESTONE, *Louis François Ramond de Carbonnières, 1755–1820*, Paris 1968, podrobné dílo, jež zároveň nabízí bohaté ukázky Ramondových vlastních písemností, od suše vědeckých po extaticky romantické. Vztah romantických básníků ke Švýcarsku rozebírá CLAIRE ELIANE ENGEL, *Byron et Shelley en Suisse et en Savoie*, Chambéry 1930. Claire Eliane Engel také napsala mnoho knih o alpské estetice, především titul *La Littérature alpestre en France et en Angleterre au XVIII et au XIX siècles*, Chambéry 1930, jenž nevyhnutelně opomíjí, přestože sporně, největší ze všech romantických alpských románů, *Bergkristall* (1852) Adalberta Stiftera – ten je nyní dostupný ve skvělém novém vydání (Frankfurt am Main 1980). Tento titul je záhodno číst spolu s pozoruhodným výlevem romantického historika, jenž sám nebyl horolezcem, JULESE MICHELETA, *La Montagne*, Paris 1868. Ukázkou alpské turistické literatury je spis JOHNA MURRAYE, *A Glimpse at Some of the Beauties and Sublimities of Switzerland*, London 1829.

CLAIRE ELIANE ENGEL rovněž napsala skvělou *Histoire de l'alpinisme des origines à nos jours*, Paris 1950. Z novějších studií je to například PHILIPPE JOUTARD, *L'Invention du Mont Blanc*, Paris 1986; YVES BALLU, *A la conquête du Mont Blanc*, Paris 1986. Ohledně Henrietty d'Angeville srov. EMILE GAILLARD, *Une Ascension romantique en 1838: Henriette d'Angeville au Mont Blanc*, Chambéry 1947. Vyšel také nový překlad Henriettina popisu výstupu, *My Ascent of Mont Blanc*, London 1992. Studií týkajících se viktoriánského horolezectví je mnoho, například RONALD WILLIAM CLARK, *The Victorian Mountaineers*, London 1953, avšak v této literatuře dominují dvě nesmírně významná díla, z nichž první je spíše populární povahy, zatímco druhé vážné: EDWARD WHYMPER, *Scrambles amongst the Alps in the Years 1860–1869*, London-Edinburgh 1871; LESLIE STEPHEN, *The Playground of Europe*, London 1924. Překvapivě dosud nevyšla žádná zásadní studie o Albertu Smithovi, jednom z nejpozoruhodnějších viktoriánců, o němž se dozvíte nejvíce z jeho úžasné knihy *Story of Mont Blanc*, London 1853. Smithovou životní dráhou se podrobně zabývá a nejlepší analýzu společenského světa viktoriánského horolezectví poskytuje mimořádná a zásadní studie PETERA HANSENA, *British Mountaineering, 1850–1914*, Harvard 1993 (diss.).

Literatura o Ruskinovi je samozřejmě stejně početná jako jeho vlastní tvorba. Mezi největší studie, zabývající se Ruskinovým pohledem na hory, patří: ELIZABETH K. HELSINGER, *Ruskin and the Art of the Beholder*, Cambridge (Mass.) 1982; ROBERT HEWISON, *John Ruskin: The Argument of the Eye*, Princeton 1976. Srov. také skvělou studii PAULA H. WALTONA, *The Drawings of John Ruskin*, Oxford 1972. Ohledně alpské kartografie a geologie Viollet-le-Duc a Ruskinova sporu s ním srov. PIERRE A. FREY, *E. Viollet-le-Duc et le massif du Mont Blanc, 1868–1879*, Lausanne 1988; ROBIN MIDDLETON, *Viollet-le-Duc et les Alpes: La Dispute de Mont Blanc*, in: *Viollet-le-Duc: Centenaire de sa mort?*, Lausanne 1979.

5. Arkádie

Vybírat zde z obrovského množství literatury o pastorální tradici v poezii a výtvarném umění by bylo zbytečné (a také nespravedlivé), a proto zde uvádím pouze ta díla, jež se nějakým způsobem zabývají posunem hranice mezi divočinou a uspořádanou přírodou arkadských krajinek, zahrad a parků.

Ohledně původních arkadských mýtů srov. skvělou práci PHILIPPA BORGEAUDA, *The Cult of Pan in Ancient Greece*, Chicago 1988. Paradoxem projektované divočiny se výslovně zabývá celá řada esejů ve sborníku *The Architecture of Western Gardens*, (edd.) MONIQUE MOSSER, GEORGES TEYSSOT, Cambridge (Mass.) 1991, zvláště LIONELLO PUPPI, *Nature and Artifice in the Sixteenth-Century Garden*, s. 47–58; ANNE-MARIE LECOQ, *The Garden of Wisdom of Bernard Palissy*, s. 69–80; LUIGI ZANGHERI, *The Gardens of Buontalenti*, s. 96–99; SIMON PUGH, *Received Ideas on Pastoral*, s. 253–260; skvělý esej MONIQUE MOSSER, *Paradox in the Garden: A Brief Account of Fabriques*, s. 263–280. *Sacro bosco* v Bomarzu bylo vyčerpávajícím a skvělým způsobem odhalen a popsán jako soubor výjevů z Ariostova *Zuřivého Rolanda* MARGARETTOU DARNALL, MARKEM S. WEILEM, *Il sacro bosco di Bomarzo: Its Sixteenth-Century Literary and Antiquarian Context*, *Journal of Garden History* 4/1984, č. 1, s. 1–94. Tento názor se ale snaží vyvrátit J. B. BURY, *Bomarzo Revisited*, *Journal of Garden History* 5/1985, č. 2, s. 213–223. Botanická zahrada je tématem mimořádné knihy JOHNA PRESTA, *The Garden of Eden: The Botanic Garden and the Re-Creation of Paradise*, New Haven-London 1981.

Ohledně pastorálního malířství a arkadské tradice srov. DAVID ROSAND, *Giorgione, Venice and the Pastoral Vision*, in: *Places of Delight: The Pastoral Landscape*, (ed.) Robert C. Cafritz, Washington 1988, s. 21–83. Ohledně Sannazara srov. WILLIAM J. KENNEDY, *Jacopo Sannazaro and the Uses of Pastoral*, Hannover-London 1983. Ohledně Poussinových arkadských obrazů srov. ERWIN PANOFSKY, *Et in Arcadia Ego: Poussin and the Elegiac Tradition*, in: Týž, *Meaning in the Visual Arts*, New York 1955, s. 295–320.

Velkou autoritou v oblasti zahrad 18. století a jejich vztahu k literárním zdrojům a konvencím je plodný JOHN DIXON HUNT, *The Figure in the Landscape: Poetry, Painting and Gardens during the Eighteenth Century*, Baltimore-London 1989. Ohledně anglo-čínského vkusu a jiných fantastických stylů 18. století srov. JURGEN BALTRUSAITIS, *Aberrations: Légendes des formes*, s. 97–126; ELEANOR VON ERDBERG, *Chinese Influence on European Structures*, New York 1985; BARBARA JONES, *Follies and Grottoes*, London 1953. Denecourtovi se věnuje pouze NICHOLAS GREEN, *The Spectacle of Nature*. Soubor esejů pro něj a o něm sestavil AUGUSTE LUCHET (ed.), *Fontainebleau: Paysages, légendes, fantômes; Hommage à Denecourt*, Paris 1855. K tomu srov. PAUL DOMET, *Histoire de la forêt de Fontainebleau*, Paris 1873.

Ohledně skleníků a zimních zahrad srov. MAY WOODS, ARETE WARREN, *Glass Houses: A History of Greenhouses, Orangeries and Conservatories*, London 1990, a skvělý výstavní katalog: GEORG KOHLMAIER, BARNA VON SARTORY (edd.), *Houses of Glass: A Nineteenth-Century Building Type*, Cambridge (Mass.) 1986). „Divokým“ a „kultivovaným“ zahradničením v současném světě se nejpodrobněji zabývá skvělá kniha MICHAELA POLANA, *Second Nature: A Gardener's Education*, New York 1991. Ohledně historie trávníku srov. KENNETH T. JACKSON, *Crabgrass Frontier: The Suburbanization of the United States*, New York-Oxford 1985; F. HERBERT BORMANN, DIANA BALMORI, GORDON T. GEBALLE, *Redesigning the American Lawn*, New Haven-London 1993.

6. Mýty a paměti

Z obrovského množství literatury o přírodních mýtech a jejich přetrvávání jsou z hlediska objasnění základních témat této knihy nejužitečnější následující díla: WALTER BURKERT, *Ancient Mystery Cults*, Cambridge (Mass.) 1987; E. H. GOMBRICH, *Icones Symbolicae*, in: Týž, *Symbolic Images*, London-New York 1972, s. 123-195; JAMES GEORGE FRAZER, *The Worship of Nature*, London 1926; ARTHUR O. LOVEJOY, GEORGE BOAS, *Essays on Primitivism and Related Ideas in the Middle Ages*, Baltimore-London 1930; MIRCEA ELIDAE, *Mythologies of Memory and Forgetting*, in: Týž, *Myth and Reality*, New York 1963, s. 114-138; TÝŽ, *Myths, Dreams and Mysteries*, New York 1960; ELAINE PAGELS, *Adam, Eve and the Serpent*, London 1988; GEORGE L. HERSEY, *The Lost Meaning of Classical Architecture*, Cambridge (Mass.) 1988. Nejnápaditěji, nejodvážněji a nejpečlivěji se věnoval studiu možností a záludností, které skýtá hledání důkazů sociální paměti, a intelektuální historii této metodologie CARLO GINZBURG, *Clues: Roots of an Evidential Paradigm*, in: Týž, *Clues, Myths, and the Historical Method*, Baltimore-London 1989, s. 96-125; TÝŽ, *From Aby Warburg to E. H. Gombrich: A Problem of Method*, s. 17-59. Ohledně Warburga dále srov. E. H. GOMBRICH, *Aby Warburg: An Intellectual Biography*, Chicago 1970. Ohledně Warburgovy životní dráhy a osobnosti srov. úvod Gertruda Binga v ABY WARBURG, *Gesammelte Schriften*, Leipzig-Berlin 1932, a v přepracované podobě v *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 28/1965, s. 299-313; CARL GEORG HEISE, *Persönliche Erinnerungen an Aby Warburg*, New York 1947. Značné množství nových a objektivních informací o Warburgově zhroucení najdete v knize RONA CHERNOWA, *The Warburgs*, New York 1993; zajímavou diskusi nabízí PETER BURKE, *Aby Warburg as Historical Anthropologist*, in: *Aby Warburg*, (ed.) Horst Bredekamp, Hamburg 1991, s. 39-44; a typicky pronikavou a lidskou črtu představuje FELIX GILBERT, *From Art History to the History of Civilization: Aby Warburg*, in: Týž, *History: Choice and Commitment*, Cambridge (Mass.) 1977, s. 423-440.

Poděkování

Krajina a paměť je na jedné straně rozšířenou verzí „Seminářů Christiana Gausse“ o kritice na univerzitě v Princetonu, které jsem tu vedl na jaře 1991, a na druhé straně „Přednášek George Macaulaye Trevelyana“ na univerzitě v Cambridgi ze zimy 1993 - ve druhém z obou případů byl text ovlivněn Trevelyanovou hlubokou vírou v komunikaci mezi krajinou a historií. Musím poděkovat svému hostiteli v Princetonu, profesorovi Victorovi Brombertovi, a v Cambridgi profesorovi Patricku Collinsonovi a Fakultě historie za to, že pro mne byly tamní pobyty tak podnětné. Některé kapitoly této knihy byly rovněž v přepracovaných verzích prezentovány ve formě přednášek a seminářů na New School, na univerzitě v Bostonu, na státní univerzitě v Pensylvánii a na Ecole des hautes Etudes en Sciences Sociales v Paříži. Mé díky patří profesorovi Jacquesu Revelovi za jeho intelektuální i osobní pohostinnost v Paříži roku 1992, profesorovi Pierrovi Nora za jeho vřelou podporu a konstruktivní poznámky k projektu a paní Gabrielle van Zuylen za její laskavost během mého pobytu v Paříži.

Ze všech výzkumných projektů, jež jsem prováděl za posledních pětadvacet let, nemohl žádný těžit z tak mimořádné velkorysosti a štedré pomoci celé řady kolegů a přátel, kteří mě od práce takového rozsahu nezrazovali, ale naopak mi neomezeně poskytovali své

rady i vědomosti. Zvláště bych chtěl poděkovat následujícím lidem: Ann Jensen Adamsová, Daniel Bell, Mirka Benešová, Tom Bisson, Tim Blanning, Ginny Brownová, Gerhard Brunn, Peter Burke, Joan Cashinová, Wendell Clausen, Joseph Connors, John Czaplicka, Norman Davies, Caroline Fordová, Michael Fried, James Hankins, Peter Hansen, Bill Harris, Patrice Higonnetová, Geraldine Johnsonová, Mark Kishlansky, Joseph Leo Koerner, Lisbet Koernerová, Michael McCormick, David McKitterick, Rosamund McKittericková, Charles Maier, Elzbieta Matynia, Andrew Motion, Carla Mulfordová, Susan Pedersenová, sir John Plumb, Rosamund Purcell, Tadeusz Rolke, Peter Sahllins, Elaine Scarryová, Yola Schaberbeck-Ebersová, Trudie Schamová, Quentin Skinner, Naomi Wittesová, Christopher Wood a Marina van Zuylen.

Jsem také velmi vděčný Giovannimu Baldeschi-Balleanimu za jeho vzpomínky na pohnutý osud Codexu Aesinas 8 v roce 1943 a za to, že mi dovolil tento příběh zveřejnit.

Polské kapitoly této knihy by nikdy nevznikly bez Keith Crudgingtonové, která mi pomáhala při výzkumu, bez překladatelské pomoci Anny Popielové a fotografického nadání a historických vzpomínek Tadeusze Rolka, jemuž rovněž vděčím za svolení publikovat jeho fotografie z naší cesty do Białowieže a Punsku. Prolog původně vyšel v mírně odlišné podobě v *The New Republic*.

Mé díky rovněž patří dalším mimořádným lidem, kteří mi pomáhali s výzkumem. Beth Daughertyová spolu s Peterem Lindsethem a Anne Woollettovou na svá bedra vzali přetěžký úkol dohledat autorská práva k ilustracím a získat svolení k jejich použití. Maia Rigasová pečlivě dohledávala odkazy a citace roztroušené v tisku a cokoli, co uniklo její úzkostlivé pozornosti, jde samozřejmě na můj vrub. Annette Schlagenhauffová mi rozhodně nebyla po tři roky pouze nejlepší a nejzábavnější mladší vědeckou pracovnící, jakou jsem kdy měl, ale zároveň základním a nevyčerpatelným zdrojem nápadů a skutečnou partnerkou při tvorbě této knihy. Vděčím jí i za její výzkumnou cestu do Suresnes, kde se pro mě snažila zjistit co nejvíce informací o přízraku svaté hory, obcházejícím předměstí Paříže.

Krajina a paměť byla rovněž zfilmována jako pětidílný seriál pro BBC 2. Nelze dostatečně vyjádřit, jak podnětnou zkušeností byla tvorba scénáře pro tento seriál a ještě větší jeho uvedení. Za to, že jsem mohl argumenty použité v této knize převést do televizní podoby, musím poděkovat producentům Jane Alexanderové a Tonymu Cashovi, kteří v tento projekt chovali od samého počátku neochvějnou důvěru, Kim Evansové, vedoucí oddělení programů o hudbě a umění BBC 2, za to, že tuto důvěru sdílela a pomohla projekt zdárně dokončit, a režisérům Geoffu Dunlopovi a Franku Hanlymu za to, že se jim podařilo dosáhnout skvělé, originální vizuální formy, jež dala vyniknout myšlenkám i citům obsaženým v tomto díle.

Během let práce na této knize, za pochodu, bloudění a klopýtání krajinami západní mysli jsem jako obvykle nestoudně zneužíval lásky a dobré nálady svých nejbližších přátel. Za jejich trvalou víru v celý projekt a jejich přispění k jeho nesmiřitelné svěbytnosti bych chtěl poděkovat především Světlaně Boymové, Johnu Brewerovi, Tanje Luhrmannové, Richardu Sennettovi, Stelle Tillyardové a Leonu Wieseltierovi. Kdykoli bylo třeba, našel jsem potřebný klid a pohodu díky Robertu a Jill Slotoverovým nad nekonečnou řadou šálků čaje a sklenic výborného červeného vína. Jill, která četla rukopis, rozptylovala mé záchvaty pochybností a kverulantství tak umíněným a nakažlivým nadšením, že mi pokaždé vdechlo novou sílu nutnou k dovedení celého podniku do zdárného konce.

Mí agenti a drazí přátelé, Peter Matson a Michael Sissons, mě opět přiváděli v úžas tím, jak nezdolně věřili nejen v to, že tuto knihu je možné napsat, ale také v to, že historikem, který je schopen ji napsat, jsem právě já. Mí přátelé ve vydavatelství Alfred A. Knopf - Nancy

Clementsová, Iris Weinsteinová a Robin Swados – jako vždy dodávali autorovi sílu, kdykoli začal jevit známky únavy, a svými nápady přispívali k podobě a dokončení této knihy. Mí editoři, Stuart Proffitt v HarperCollins a Carol Brown Janewayová v Alfred A. Knopf, mi byli vším, co si jen autor může přát – náročnými perfekcionisty, vyžadujícími jednoznačnost a neúnavně dohlížejícími nad smyslem, strukturou a povahou této knihy. Carol, s níž jsem hovořil poprvé o myšlence napsat *Krajinu a paměť* nad miskou bujonu v Mnichově, vděčím za její pomoc do té míry, že to vůbec nelze vyjádřit obvyklými slovy díky autora. Ve všech fázích studijních příprav i psaní této knihy byla neustálým a horlivým strážcem tohoto procesu, tvůrčím partnerem při korekturách a neotřesitelným optimistou, co se týká dokončení této knihy.

Moje žena Ginny a mé děti, Gloë a Gabriel, byly nuceny po pět let snášet mnohem větší než obvyklou dávku tvůrčí nedůtklivosti, uzavřenosti a všeobecně nesnesitelných nálad. Nějakým způsobem se jim podařilo vstřebávat veškeré obvyklé přehánky a nepřízně počasí, které už k práci na knize o kulturní psychologii přírody patří, a všechny tyto plískanice mi opláceli trpělivostí, podporou a laskavostí. Touto knihou bych chtěl vyjádřit především díky své ženě za naše sdílené nadšení pro krajiny, jež jsme spolu viděli, k nimž jsme přilnuli a jež zůstaly v našich srdcích. Svým dětem, jimž je kniha věnována, bych se rád omluvil, že ode mne dostávají dárek, tloušťkou překonávající i ty nejtěžší školní učebnice. Avšak i ony jsou dítky přírody a snad jednoho dne, až bude na okna bubnovat déšť, jim tato kniha poskytne nějaké to potěšení a odhalí jim v plné míře lásku jejich otce.